

ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ПРИНЦИПОВА ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Вінницький національний технічний університет, Факультет менеджменту

Анотація

У статті розглядається утвердження соціальної справедливості як принципової основи ефективності соціальної політики. Проаналізовано проблему вибору між ефективністю і справедливістю та на цій основі проведений аналіз сприйняття феномену справедливості та наведені різні моделі сприйняття соціальної справедливості. Обґрунтовується розширене сучасне трактування соціальної політики з врахуванням глобалізаційного чинника. Виявлено специфіку України з питання вибору між рівністю і справедливістю.

Ключові слова:

Соціальна політика, соціальна рівність, економічна ефективність, соціальна справедливість, сталий людський розвиток, модель соціальної справедливості, соціальні загрози, індекс людського розвитку, глобальний аспект соціальної політики.

Abstract

The article deals with social justice as the fundamental basis for effective social policy. The problem of choosing between efficiency and fairness, and on this basis the analysis of changes in the perception of the phenomenon of justice and perceptions are different models of social justice. Substantiates the interpretation advanced social policy in view of globalization factor. The specific question of Ukraine to choose between equality and fairness.

Keywords:

Social policy, social equity, economic efficiency, social justice and sustainable human development, a model of social justice and social threats, human development index, the global aspect of social policy.

Соціальна політика в сучасному цивілізованому світі не може розглядатися без тісного взаємозв'язку з глобальними змінами і глобальними викликами, від яких залежить загальний суспільний прогрес та загальнолюдська безпека. Глобальні проблеми розвитку, пов'язані із погіршенням стану довкілля, поглибленням нерівності, збереженням значних ризиків бідності й соціального відторгнення, соціальними та військовими конфліктами, поширенням тероризму, – неможливо розв'язати, не об'єднавши зусилля всього людства.

Україна, прагнучи інтегруватися до європейського простору та будуючи власну стратегію розвитку, має чітко усвідомлювати як національні можливості, так і зовнішні чинники впливу. Провідною ідеєю результативності соціальної політики має залишатися прагнення до встановлення соціальної справедливості в суспільстві та забезпечення сталого людського розвитку, який не погіршує умови та можливості для прийдешніх поколінь.

На сучасному етапі розвитку суспільства сутність державної соціальної політики трактується як діяльність держави щодо підтримання відносин між соціальними групами; створення умов для забезпечення добробуту та прийняттого рівня життя членів суспільства; забезпечення соціальних гарантій. Традиційні трактування соціальної політики полягають у її розумінні як частини внутрішньої політики держави, адже реальна соціальна політика визначається як властивостями певного історичного періоду, так і національно-культурними особливостями певного суспільства. Разом з тим, сучасні глобалізаційні тенденції, що набувають всеохопного та незворотного характеру [1], змінюють традиційні уявлення та сприйняття цінностей: міцнішою та ціннішою стає соціальна взаємодія, що є джерелом формування соціального капіталу, інакше розподіляється відповідальність. Змінюються у тому числі трактування базових соціальних понять, зокрема – соціальної політики, яка перестає бути замкненою національними кордонами.

Сучасне розуміння соціальної політики має розширювати горизонти традиційних загальних уявлень про соціальне життя, відбивати не лише внутрішні, а й зовнішні глобальні чинники соціального устрою, тенденцій людського розвитку та можливостей соціальної політики. Попри відмінності у трактуванні політики є дещо спільне у загальнолюдських уявленнях, що може слугувати чинником, здатним об'єднати міжнародні зусилля заради досягнення суспільного та спільного прогресу. Адже, як відомо, цілями цього тисячоліття міжнародною спільнотою (ООН) визначено досягнення основоположних соціальних цінностей та цілей: подолання бідності, забезпечення якісної освіти впродовж життя, зменшення дитячої смертності тощо. Водночас, одним з базових понять, що об'єднує всі історичні епохи і всю сучасну людську цивілізацію, є поняття справедливості як принципової основи соціальної політики.

Підкреслимо, що останнім часом у трактуванні соціальної політики починають переважати використання термінів соціальної рівності або нерівності, що вочевидь пов'язано з підвищенням уваги до проблематики соціальної справедливості, з актуалізацією цієї проблематики [2, с.9].

Справедливість з давніх часів є ідеалом суспільного життя і як базова цінність була притаманна майже всім релігіям і культурам. Заповідь, яка наказує ставитись до інших так, як хочеш, щоб ставились до тебе, є в буддизмі, ісламі, християнстві, іудаїзмі, конфуціанстві тощо.

Незважаючи на глобалізаційні процеси зближення основних загальнолюдських цінностей, що відбуваються у сучасному світі, можна виділити кілька суттєво відмінних моделей сприйняття справедливості. Зазвичай, усвідомлення витоків та особливостей формування уявлень про справедливість різних культур і народів уможливить розуміння причин успіхів або невдач соціальних політик у різних державах, а також допоможе використати їх переваги та уникнути соціальних негараздів.

У сприйнятті моделі справедливості традиційних східних цивілізацій переважають колективні цінності, які мають пріоритет над індивідуальними інтересами, при цьому людина асоціює себе з певним соціумом.

Модель соціальної справедливості у Японії значно відрізняється від європейської та американської. В Японії правильний розподіл і правильне виконання соціальної ролі має дуже велике значення. Для японців характерним є пошук відповідності між соціальною позицією та обов'язками, саме в цьому і виявляється та стверджується справедливість у суспільстві. Ще один аспект справедливості по-японськи полягає у добродійності правління, заснованому на конфуціанстві: «Тому не існує розриву між правлячим класом та підвладним, між ними встановлюється справедливий соціальний обмін: правитель дає народу благо і отримує правління. Японський тип правління ґрунтується на взаємозалежності правлячих та підлеглих, тому розкішне життя правителя буде причиною втрати ним влади» [3].

Так, як і в Японії, у Китаї зміст соціальної справедливості спирається на ідеї конфуціанства (гармонічного розвитку на основі «великого єднання» та «великого добробуту», досягнення мрії про всеохопну рівність). При цьому егалітарна ідея поєднується з ідеєю соціальної ієрархії. Тобто, з давнини в Китаї вважали справедливим суспільство, яке поділяється на тих, хто працює і виробляє, і тих, хто керує та управляє. Кожен повинен добре виконувати свої обов'язки: держава має бути сильною та централізованою, чиновники мають забезпечувати порядок (зокрема, деяку економічну рівність). Соціальна рівність реалізувалася у тому, що всі сослів'я мали право на освіту. Критерієм соціального зростання особистості були здібності, грамотність, розум.

З розвитком промислового виробництва та виробничих відносин поняття справедливості дедалі більше розглядається в економічній площині, зокрема у західному економічному сприйнятті моделі соціальної справедливості. Воно стає базовим поняттям не лише філософії та права, а й економіки. В економічній теорії добробуту використовується концепція справедливості розподілу. Справедливість у сенсі безпристрастності також не є однозначною: справедливість може означати рівність, або те, що винагорода має відповідати здійсненому внеску чи заслугам, або навіть розрахунок на очікування, які мають виправдовуватись. Ілюструючи останнє на прикладі пенсії, аргументуємо, що справедливість як рівність має передбачати однаковий розмір пенсії; справедливість як відповідність винагороді за заслугами передбачає, що пенсія має бути більшою у людей, які виконували складнішу та відповідальнішу роботу; і справедливість як підтвердження очікувань означає, що люди мають отримувати ту пенсію, на яку вони були вправі розраховувати.

Виходячи з того, що позитивний розвиток сучасної економіки пов'язаний з використанням наявних ресурсів та розподілом результатів економічної діяльності, оптимізація економіки з точки

зору поступального соціального розвитку суспільства, на наш погляд, – це прагнення до ефективного використання ресурсів і справедливого розподілу отриманих результатів. Проте однозначно визначити критерій справедливості при цьому складно.

Якщо за основу обґрунтування критерію справедливості взяти теорію суспільного добробуту, то теоретичним критерієм справедливості умовно можна обрати один з критеріїв оцінки суспільного добробуту, зокрема Парето, який базується на уявленні про суспільний добробут як сумарний вектор добробуту окремих споживачів. При цьому добробут зростає, якщо зростає користь, отримана окремим споживачем, а користь решти членів суспільства принаймні не зменшується. Цей критерій відповідає теорії класичного лібералізму, у якій центральне місце посідають інтереси особистості. Відповідно до цієї теорії, кожна людина готова і здатна сама найбільш ефективно реалізувати свої таланти. Суспільство у даному випадку трактується як сукупність таких людей (індивідів), а добротне суспільство – це те, яке не заважає людям вільно реалізовувати свої приватні інтереси. Уряди ж при цьому створені людьми для захисту прав (передусім – права приватної власності). Рівність у ліберальному суспільстві – це рівність можливостей, а не результатів. Справедливість встановлюється ринковими законами, а ефективність розуміється як Парето-ефективність, тобто ресурси дісталися тим особам, які можуть сплатити за них більшу ціну, і як наслідок, більш раціонально їх використати.

Інша теорія – егалітаризм – передбачає, що всі члени суспільства повинні мати не лише рівні можливості, а й рівні результати. Цим досягається єднання та згуртованість суспільства. Згідно з егалітарним принципом, справедливим є лише рівний розподіл користі між членами суспільства: тільки будь-який рівний розподіл є кращим, ніж нерівний. Уряди мають прагнути, щоб всі члени суспільства отримували рівні блага. Різновидом егалітаризму є теорія Дж. Роулза, на думку якого має бути максимізована користь для найбільш нужденних членів суспільства, від чого виграш отримає все суспільство. Отже, критерій Роулза полягає у дотриманні двох принципів: всі члени суспільства повинні мати рівні права та свободи; суспільство має приймати рішення, виходячи з інтересів найменш забезпечених груп населення.

В той же час, вибір оптимальної моделі взаємодії між рівністю та соціальною справедливістю передбачає, що перед будь-якою економічною системою стоїть проблема вибору між ринковим розподілом доходів, який коригується державою, або ж державним розподілом доходів, який коригується ринком.

Прагнення до досягнення рівності шляхом перерозподілу доходів, як правило, асоціюється зі справедливістю, але майже завжди призводить та супроводжується падінням саме економічної ефективності. Така ситуація призводить до падіння економічної активності і доходності заможних (оскільки велику частину їхнього доходу держава вилучає у вигляді податку), і доходності бідних (втрачається стимул до праці, оскільки є можливість жити за рахунок допомоги).

Навпроти, нерівність у доходах забезпечує економічну ефективність, але супроводжується соціальною несправедливістю та майновою диференціацією населення. Аргументом на користь нерівності доходів є необхідність збереження стимулів до праці, виробництва продукції та отримання доходів [4-9]. Водночас, сам перерозподіл коштує доволі дорого, адже утримання податкової системи є для суспільства більш витратним, ніж сума сплачених податків. Тут доречно нагадати висновок А. Оукена, що намагання збільшити доходи бідних за рахунок більш високого оподаткування багатих негативно впливає на економічну ефективність.

Таким чином, вибір між рівністю та нерівністю, зазвичай, перетворюється у вибір між соціальною справедливістю та економічною ефективністю. І замість альтернативи, на наш погляд, напевно, має бути оптимальним варіантом – досягнення між ними компромісу.

Характеризуючи європейську модель сприйняття справедливості її можна розділити на кілька варіантів: скандинавську, яка характеризується високим рівнем видатків на соціальний захист, значним податковим втручанням, високою роллю профспілок та найбільш повною реалізацією принципу соціальної рівності; континентальну, що базується на соціальному страхуванні та системі пенсій і у якій домінує принцип професійної солідарності; середземноморську – із «перекосом» у бік пенсійного забезпечення і відносно невеликих сімейних допомог та допомог із безробіття. Скандинавська модель забезпечує високий рівень зайнятості та низькі ризики бідності, у ній найкраще поєднано ефективність і справедливість. Очевидно, саме тому країни північної Європи продовжують посідати чільні місця у світі за Індексом людського розвитку.

Намагання балансування між інтересами приватного бізнесу, держави та суспільства стали своєрідною «візитною карткою» Європи. «Соціальна ринкова економіка» як втілення європейського сприйняття поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості найбільшою мірою може служити взірцем для країн, що розвиваються. Хоча неоліберальні ідеї з прагненням до скорочення соціальних витратів стають дедалі більш популярними в Україні.

Американська (англосаксонська) модель справедливості будується на ідеї рівності можливостей. Соціально-економічний розвиток Сполучених Штатів заохочує свободу підприємницької діяльності та створює умови для збагачення найбільш активної частини населення. Взаємозв'язок економічного і соціального життя базується на високій продуктивності праці та масовій орієнтації на досягнення особистого успіху. Втручання в економіку з боку держави є незначним, а придатний рівень добробуту малозабезпечених груп досягається за рахунок перерозподілу частини національного доходу і податкових функцій. Рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет є невеликим (у порівнянні з європейськими країнами) – менш ніж 17-18% через федеральний бюджет і близько 30% – через консолідований.

Проте, поряд з високим рівнем добробуту, у США існують серйозні проблеми бідності та нерівності. Основними напрямками соціальної політики, спрямованої на подолання цих проблем, є:

- трансферти для виплати допомоги найбільш нужденним, інвалідам та безробітним;
- програма соціального забезпечення «Медикер», яка є державним страхуванням на випадок хвороби і надає безкоштовну медичну допомогу;
- перерозподіл доходів шляхом державного втручання у ринкове ціноутворення (встановлення цін на продукцію фермерських господарств);
- встановлення мінімальної заробітної плати.

Важливою теоретичною основою для розуміння впливу держави на економічне і соціальне життя можна назвати «теорію суспільного вибору» Дж. Бьюкенена, сутність якої полягає у вивченні способів та методів, завдяки яким люди використовують урядові заклади в своїх цілях. Основний висновок прибічників теорії суспільного вибору – держава має виконувати охоронні функції і не брати участь у господарській діяльності.

Теорія суспільного вибору не дає універсальних засобів для соціальної політики. Цінність її полягає у тому, щоб застерегти суспільство від надмірного розширення економічної ролі держави та перебільшення довіри до результатів голосування у парламенті. Ця теорія показує, що спроби урядових органів усунути вади ринку не завжди дають позитивні результати. Одна з причин цього – адміністративна неефективність державних органів та неприйняття ними конкуренції. Друга полягає у тому, що влада часто використовує механізм лобізму. Прихильники теорії суспільного вибору показали, що не можна довіряти результатам голосування, оскільки вони значною мірою залежать від регламенту прийняття рішень. Парадокс голосування (так званий парадокс Кондорсе) – протиріччя, яке виникає внаслідок того, що голосування на основі принципу більшості не забезпечує виявлення дійсних інтересів суспільства відносно економічних благ.

Тому будь-які політичні рішення в ідеалі необхідно оцінювати з точки зору їх впливу на основні групи суспільства. Це питання є надто важливим і актуальним для України, де яскраво проявлені обидві вади способів прийняття рішень: адміністративна неефективність і використання лобізму як способу об'єднання з представниками влади для проведення певної економічної політики. В обмін на фінансові ресурси або голоси виборців політик забезпечує проведення у життя конкретних урядових програм в інтересах певної групи.

«На жаль, доводиться констатувати, що сьогодні у суспільній думці склалася прихована негативна оцінка лобізму, адже це явище асоціюється з корупцією, «тіньовою» політикою та адмініструванням. Такий стан справ пояснюється тим, що за умов гіпертрофованої регуляції підприємництва з боку держави в Україні сформувався та домінує тип взаємодії бізнесменів та політиків, який за суттю є «тіньовим». Він характеризується безпосередніми контактами суб'єктів лобізму, непрозорістю, кулуарністю прийняття рішень, наслідком яких є надання привілеїв фінансовим або бізнес-структурам часто на шкоду національним інтересам України. Таке лобіювання на практиці дуже складно відрізнити від корупції, воно шкодить не лише українській економіці, але й створює негативний імідж нашої країни в очах світового співтовариства» [10].

Отже, вади обох підходів – «ринкової справедливості» і «справедливості соціальної держави» полягають в їх недосконалому: ринок не завжди вільний, а держава не завжди є виразником цінностей суспільства. Прикро, але досконала теорія обох підходів не завжди дає очікувані

результати на практиці, а пошук балансу між справедливістю та ефективністю триває і далі. Тому мова має йти не про обов'язковий вибір між двома альтернативними теоріями, а про пошук балансу між свободою та регулюванням. У зв'язку з цим, оцінка соціальної політики має бути адекватна оцінці відповідно до обраних критеріїв соціальної справедливості, прогнозування наслідків цих змін та напрацювання альтернативних заходів щодо попередження можливих загроз та підтримування соціального балансу.

Незважаючи на існування достатньо чітко викладених теорій суспільного добробуту, нібито здатних забезпечити справедливість, у них майже не йдеться про справедливість у глобальному масштабі та справедливість між поколіннями. Адже раціональний та справедливий розподіл результатів між членами суспільства, а також ефективне використання ресурсів не передбачають збереження ресурсів для майбутніх поколінь людей. У більшості випадків сучасні критерії успіху як окремої особистості, так і держави в цілому є неадекватними та неприродними з точки зору забезпечення сталого розвитку [2, с. 17].

Зауважимо, що у XX столітті у взаємодії природи і суспільства настала нова ера, коли вплив людини на природне середовище різко зріс. Антропогенне забруднення атмосфери призводить до глобальних незворотних змін довкілля: знищення запасів чистої води, зміни у повітряній оболонці, знищення лісів та забрудненні ґрунтів, зміна клімату.

Ці зміни є наслідком стрімкого розвитку «суспільств споживання» і перетворення гіпертрофованого споживання у найвищу життєву цінність. Взірцем стали ті люди та країни, які досягли найвищого рівня споживання у суто матеріальному сенсі, найбільше вражають досягнення у накопиченні максимальної кількості благ. Те, що темпи економічного зростання постають метою розвитку, є пагубним і для розвитку окремих націй, і для цивілізації в цілому. Вісім найбільш розвинених країн споживають понад половину природних ресурсів Землі та викидають в атмосферу 2/5 забруднень. Модель «понадспоживання» глибоко вкорінилася у західному суспільстві, особливо у Сполучених Штатах Америки, які, маючи шість відсотків населення планети, споживають непропорційно високу частку світових природних та енергетичних ресурсів.

Нарешті сьогодні людство почало усвідомлювати реальну загрозу глобальної екологічної катастрофи, однією з головних причин якої є панівна ціннісна парадигма, орієнтована на нестримне зростання матеріального споживання на основі використання природних ресурсів. У зв'язку з цим, єдино вірними сьогодні видаються концепції, спрямовані на збереження рівноваги між людиною та довкіллям [2, с. 19]. А це означає скорочення споживання, а центральним завданням розвитку має бути більш збалансований перерозподіл ресурсів. Це потребуватиме скорочення споживання найбільших споживачів, що може знизити їхній рівень життя у сенсі обсягів фізичного споживання, але дасть можливість покращити якість життя індивіду, сім'ї та суспільства. Необхідне скорочення споживання може бути частково досягнуто за допомогою реформ у системі виробництва та використання технологій: максимальної переробки відходів та мінімального забруднення довкілля. Очевидно сьогодні для виживання людства необхідно закласти нові ціннісні орієнтири, спрямовані не на безрозсудне споживання, а на обмеження матеріальних потреб, на питання сталого людського розвитку та справедливості [11,12]. Людський розвиток має будуватися на спільному використанні природних ресурсів та вимагає розв'язання проблеми сталості – на місцевому, регіональному та глобальних рівнях, який є справедливим, і таким, що розширює права та можливості людей.

Об'єктивне врахування глобального аспекту соціальної справедливості приводить до нового трактування соціальної політики, яку частіше сприймали як державну. Останнім часом набувають актуальності ширші її трактування з включенням та розглядом наднаціонального аспекту соціального розвитку. Таке новітнє та всеохопне явище сучасної історії, як глобалізація, змінює уявлення щодо багатьох суспільних категорій, у тому числі і соціальної політики, яка перестає бути замкненою національними кордонами. З'являються нові виклики для соціальної політики у глобалізованому світі та нові можливості відповідей на них [13]. На сьогоднішній день розрив між бідними та багатими у світі досягнув небувалої величини, що безперечно свідчить про несправедливий розподіл ресурсів між різними групами населення, різними народами та країнами. За оцінкою Е. Райнерта, половина населення Землі сьогодні має дохід менше, ніж 2 дол. на день. Основною причиною такої ситуації він називає штучне поширення переконання, що «економіка без кордонів» є суспільним благом. Ця думка лежить в основі ідеології Міжнародного валютного

фонду, Світового Банку, міжнародних фінансових організацій. Проте цей шлях не виправдав себе у багатьох випадках: «Сьогодні ціла прірва відділяє реальність країн третього світу від світових фінансових організацій. Замість гармонії, яку пророкували прибічники ідеї світового порядку, ми бачимо голод, війни та ознаки екологічної катастрофи [14, с. 19]».

Отже, прагнучи європейської інтеграції та включаючись у глобалізаційні процеси, необхідно мати на увазі, що побудова дійсно демократичного суспільства з реальним втіленням принципів соціальної справедливості не може бути досягнута автоматично шляхом зміни панівного керівного режиму. Потрібна наполеглива трудомістка праця з реформування соціально-економічних відносин, створення державних інститутів, перетворення свідомості.

Реалії сьогодення потребують пошуку шляхів пом'якшення соціальних загроз, які також мають бути реалізовані у глобальному масштабі [15].

Сьогодні дедалі більшу роль у світі відіграють такі міжнародні організації, як ООН, ЄС та ін. Вони мають власні бюджети та кошти для реалізації власної політики; документи та рішення, ухвалені на міжнародному рівні, стають первісними щодо рішень, прийнятих на національному рівні; окремі держави втрачають безперечну самостійність у питаннях управління соціальними процесами; відбувається конвергенція соціальних інститутів.

Ідеологія соціальної справедливості «по-європейськи» намагається поєднати прагнення до економічного зростання з сильним соціальним захистом. У 2002 році на Барселонському засіданні ЄС була зроблена спроба досягти домовленості щодо її формулювання: «Європейська соціальна модель спирається на добрі економічні досягнення, високий рівень соціальної захищеності, високий рівень освіти та соціальний діалог» [16, с. 12].

У більшості європейських країн у процесі розроблення та прийняття законів у соціальній сфері відповідним чином враховується можливий суспільний резонанс від дій влади, зокрема, чи відповідають закони принципам соціальної справедливості, адже від цього залежить як суспільно-політична стабільність, так і економічна ефективність.

При всій суперечливості у співвідношенні рівності та справедливості, можна виділити принаймні дві форми справедливої рівності: рівність перед законом і рівність можливостей. З погляду на поняття рівності можливостей, необхідно визнати, що соціально справедливим є забезпечення можливостей гідної зайнятості для економічно активного населення, рівного доступу населення до освіти й охорони здоров'я, соціальна підтримка соціально вразливих осіб.

Задля досягнення соціальної справедливості не обов'язково відмовлятися від ринкових відносин з одного боку, та не можна цілком покладатись на «ефективність» вільного ринку, з іншого боку. Важливо задати ринку розумні параметри розподілу ресурсів (зокрема власності), запровадити прогресивне оподаткування на кінцеві доходи економічних суб'єктів. Результатом цього, на нашу думку, має стати оптимальне використання ресурсів та досягнення бажаної для суспільства соціальної справедливості.

Україна у питанні вибору між рівністю та справедливістю на початку 1990-х років основою національної економічної політики обрала неоліберальна модель. Провідного значення набули ідеї свободи за взірцем західної демократії. Водночас, на жаль, задекларовані прагнення до побудови соціальної держави та досягнення справедливості не були підкріплені реальними діями протягом понад двох десятиліть.

Сьогодні українське суспільство вкрай гостро переживає соціальну несправедливість і нерівність. За даними Інституту соціології НАН України, 86% українців вважають нерівність суттєвою. Для більшості опитаних вихід із ситуації є можливим за умови посилення державного впливу на економіку та перерозподіл соціальних благ; 60% вважає, що уряд зобов'язаний наскільки можливо вирівнювати доходи людей, а 70% виступає за те, щоб уряд контролював зарплати, ціни та доходи [2, с.23].

Міру соціальної справедливості також можна визначити через характеристики нерівності, соціальної захищеності, бідності, доступу до соціальних послуг, рівня суспільної довіри і свободи, корумпованості суспільства. Щодо нинішньої ситуації в Україні, можна сказати, що проблема, як і у перші роки після здобуття незалежності, полягає у відсутності в Україні реальних ознак покращення ситуації. За результатами міжнародних порівнянь за 2015 рік за Індексом людського розвитку Україна посідає 81 місце у світі, за показником ВВП на душу населення – 106 місце, за середньою тривалістю життя – 113 місце. Головним гаслом HDR-2015 залишається робота задля людського розвитку [17].

Задеклароване прагнення до рівності поєднується з можливостями існування тіньової економіки: заможні приховують доходи, щоб не сплачувати податки, а бідні приховують доходи, щоб мати право на отримання державної допомоги. В результаті продукується нерівність і навіть поляризація суспільства без досягнення економічної ефективності. До того ж, основний податковий тягар в Україні припадає на бідну частину населення, що є ще одним проявом соціальної несправедливості. Отже, для українського суспільства мова в першу чергу має йти про соціальну справедливість як рівність перед законом. Цю тезу підтверджують дані опитувань населення. Наприклад, за результатами опитування фонду «Демократичні ініціативи» та Центру Разумкова, у тому, що закон однаковий для всіх і всі рівні перед законом, переконані лише 3% опитаних українців. Гроші керують законом, і він на боці тих, у кого вони є – так вважає 82% респондентів. Окрім грошей, перевагу над законами ще має владний показник. На думку українських громадян, сила влади переважає силу закону [18].

Значну загрозу стабільному та сталому людському розвитку створює корупція, посилюючи соціальну нерівність. Наслідками корупції стають:

- бюджетна криза, яка формується внаслідок скорочення сплати податків, відволікання коштів від забезпечення виконання державних соціальних зобов'язань, що призводить до неспроможності влади забезпечувати сталий соціальний розвиток;

- загострення соціальної нерівності, зокрема через те, що учасники корупційних схем отримують вигоди за рахунок державного бюджету або привілеїв, які недоступні іншим;

- дискредитація права та поширення правового нігілізму; закон перестає бути основним інструментом регулювання суспільних відносин;

- поширення організованої злочинності та корумпованість правоохоронних органів.

Оцінюючи чинники несправедливості в українському суспільстві, можна відмітити такі основні їх прояви.

- Погано працюють соціальні ліфти. Це означає, що багато громадян не можуть повною мірою реалізувати свої професійні знання, знайти гідну роботу. Недостатньо реалізується потенціал людей, які мають менші здібності або обмежені фізичні можливості, тих, кому важко долучитись до стандартних умов праці та трудових відносин.

- Існує надмірна диференціація доходів. Диференціація доходів в Україні суттєво вища, ніж у Європі. Певний ступінь диференціації є природним для зрілої ринкової економіки, проте надмірний розрив сприймається як несправедливість і слугує джерелом соціальної напруженості.

- Незважаючи на зростання бюджетного фінансування освіти і охорони здоров'я, зберігається низька якість послуг і подекуди – обмежена доступність. Соціальна підтримка є недостатньо адресною, отже недостатньо справедливою, оскільки значна частина коштів соціальних програм потрапляє до небідного населення.

Останнім часом соціальна політика в Україні направлена на зменшення диференціації у доходах громадян, посилення справедливості, доступності та адресності системи соціального захисту людини та підвищення рівня державних соціальних стандартів і гарантій. Саме на ці пріоритети 2016 року націлена робота Мінсоцполітики України. У поточному році відбуватиметься, за словами П. Розенка, подальша децентралізація державної влади у сфері соціальної політики та розширення повноважень місцевого самоврядування щодо впровадження соціальної політики, реформуванням трудового законодавства та системи пенсійного забезпечення, створення Національного агентства зайнятості та реформування системи соціальних послуг загалом [19].

У Державному бюджеті України на 2016 рік заплановане підвищення мінімальних соціальних стандартів двічі протягом року. Загалом планується, що мінімальні зарплати, пенсії та інші соціальні виплати зростуть на 12%. Протягом 2015 року вдалося скасувати пільги усім народним депутатам, міністрам, суддям, прокурорам та іншим чиновникам. З липня 2015 року пільги майже трьом мільйонам громадян надаються виключно з урахуванням доходу, а з червня скасовано спецпенсії чиновникам, а призначення всіх видів пенсій відбувається для всіх за нормами єдиного закону. Очевидно ці останні та інші послідовні кроки у проведенні соціальної політики суттєво уможливають позитивні зміни з точки зору ствердження та зміцнення в українському суспільстві соціальної справедливості, досягнення якої є принциповою основою ефективності національної соціальної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Козловський В. О. Глобалізація світової економіки: сутність, принципи, наслідки / В. О. Козловський // Соціально-економічний розвиток України в умовах світової фінансової нестабільності. Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Вінниця, 9 квітня 2014 р. – Тернопіль, Крок. – 2014. – С. 217-220.
2. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
3. Хорікава А. Соціальна справедливість з точки зору японців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru>.
4. Нікіфорова Л. О. Інституціональні особливості мотиваційних важелів в економіці України: порівняння із розвиненими країнами / Л. О. Нікіфорова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка, № 22, вип. 8 (2). – 2014. – С. 78-83.
5. Азарова А. О. Математичні моделі та методи управління мотивацією персоналу. / А. О. Азарова, О. А. Ковальчук // Монографія. – ВНТУ. – 2014. – 234 с.
6. Ткачук Л. М. Мотивація праці як визначальний чинник ефективного управління персоналом / Л. М. Ткачук, Т. К. Калугаряну // Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 лист. 2012 р. : В 2 т. – К.-Д. : Біла К.О., 2012. – С. 89-91.
7. Ткачук Л. М. Історичні етапи становлення та сучасні тенденції розвитку управління якістю / Л. М. Ткачук // Тенденції управління фінансовими та інноваційними процесами в умовах ринкових перетворень: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця, ВНТУ, 2012. – С. 242-244.
8. Козловський В. О. Теоретичні аспекти розвитку підприємництва в Україні / В. О. Козловський // Проблеми та перспективи розвитку національних економік в сучасних умовах. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Вінниця, 9 квітня 2013 р. – Тернопіль, Крок. – 2013. – С. 170-173.
9. Нікіфорова Л. О. Системний аналіз основних проблем розвитку трудових ресурсів в Україні / Л. О. Нікіфорова, В. О. Крилов // Економічний простір. Дніпропетровськ, ПДАБА. – № 60. С. 36-39.
10. Зушич Ю. Лоббизм в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/lobbizm-v-ukraine-chastina-i/lang/video.google.com>.
11. Ткачук Л. М. Організаційно-правові аспекти державного управління регіональним розвитком / Л. М. Ткачук, Т. К. Калугаряну // Ефективна економіка. – 2012. – № 12. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
12. Нікіфорова Л. О. Модель та метод управління інформаційною безпекою соціальних груп під час впровадження другого рівня пенсійної реформи в Україні // Л. О. Нікіфорова, Ю. С. Яремчук, А. А. Шиян // Безпека інформації. Т. 20, № 3. – 2014. С. 300-305.
13. Небава М. І. Нові прояви бідності в Україні / М. І. Небава, І. Ю. Пилипчук // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Modern European science», – 2015. Volume 3. Economic science. Governance. Political science. 2015. – С.62-64.
14. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / Э. С. Райнерт /. – М., 2014. – 230 с.
15. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
16. Витте Л. Европейская социальная модель и социальная сплоченность: Какую роль играет ЕС? // Европейская политика. – 2004. – № 12. – С. 12.
17. Праця задля людського розвитку: Україна 2015 / Лібанова Е. М., Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [C:\Documents and Settings\Administrator\Local Settings\Temporary Internet Files\Content.IE5\L2MTW8ZU\Libanova_report_human_development_Ukraine_2015\[1\].pdf](C:\Documents and Settings\Administrator\Local Settings\Temporary Internet Files\Content.IE5\L2MTW8ZU\Libanova_report_human_development_Ukraine_2015[1].pdf). – Назва з екрану.
18. Вибори-2012: рейтинги, мотивація вибору, завдання громадськості // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/vybery_parlament_reytyngy_2012.htm. – Назва з екрану.

19. Основні пріоритети Мінсоцполітики на наступний 2016 рік / Павло Розенко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art>. – Назва з екрану.

Небава Микола Іванович, к.е.н., професор, декан факультету менеджменту Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця

nebava@vntu.edu.ua